

УДК 37(477.87)(09) “18/19” : 81’243

## ІНОЗЕМНІ МОВИ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ГІМНАЗІЙ ЗАКАРПАТТЯ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПЕРША ПОЛОВИНА ХХ СТОЛІТТЯ)

Сіка Валерія Василівна

м.Ужгород

*У статті розглядається місце іноземних мов у навчально-виховному процесі гімназій Закарпаття у другій половині ХІХ – першій половині ХХ століття. Детально описано скільки годин було відведено на вивчення окремих іноземних мов у різних гімназіях краю, показано роль іноземних мов у формуванні світогляду та вихованні гімназистів.*

*Ключові слова: іноземна мова, гімназія, історія гімназійної освіти, навчальний план, виховання.*

В сучасних умовах реформування освіти в Україні важливого значення набувають такі навчальні заклади, як гімназії та ліцеї. Для їх успішного функціонування необхідним є вивчення історії класичної освіти, адже це надасть можливість запроваджувати у навчально-виховний процес цих освітніх закладів позитивних здобутків минулого. Протягом другої половини ХІХ – першої половини ХХ століття основними освітніми центрами на Закарпатті були саме гімназії. На ці навчальні заклади було покладене завдання виховувати у молоді не тільки любов до знань, до науки, але й до Батьківщини. Як свідчать архівні матеріали, зі стін закарпатських гімназій виходили високоосвічені молоді люди, які мали ґрунтовні знання з різних наук, і володіли двома і більше іноземними мовами. Адже, одним з основних засобів навчання та виховання у тогочасних гімназіях було вивчення іноземних мов.

Проблемам розвитку гімназійної освіти Закарпаття присвячені праці В.В. Гомонная, П.П. Чучки, В.В. Химинця, П.П. Стрічика. Багато відомостей про роботу закарпатських гімназій збережено в Державному архіві Закарпатської області. Вичерпну інформацію про функціонування гімназійних закладів дають річні звіти окремих гімназій краю.

Метою даної статті є визначення місця іноземних мов у навчальних планах гімназій Закарпаття у другій половині ХІХ – першій половині ХХ століття.

Впродовж другої половини ХІХ – першої половини ХХ століття на Закарпатті існувало декілька гімназій. Найстарішою гімназією краю була Ужгородська гімназія, час заснування якої сягає далекого ХVІІ століття. Пізніше з цієї гімназії виокремилися її самостійні відділення, які функціонували як самостійні навчальні заклади. Окрім згаданої, в Ужгороді існували ще дві гімназії, а саме, єврейська та гімназія чину ОО. Василян. У 1868 році в Мукачеві було відкрито чотирикласну гімназію, яка була розділена на два відділення – угорське та руське. У 1895 році в Берегові теж було відкрито гімназію. А у 1921 році була заснована гімназія у місті Хуст.

У документі «Організаційний нарис гімназій і реальних шкіл Австрії», який був виданий Міністерством Віросповідань і Освіти у Відні у 1849 р. [9, с.19], зазначалося, що завданням гімназії було надання вищої загальної освіти, яка базувалася на вивченні класичних мов і літератури та підготовці учнів до вступу до університету.

Дидактичною основою навчального процесу в гімназіях були гуманітарні предмети, а саме мови. Спочатку вивчалися лише латинська і грецька, а потім німецька, французька, англійська та українська мови. До кінця ХІХ ст. класичні мови, латинська і грецька, займали пріоритетне становище. На їх вивчення відводилася більша половина тижневого навчального навантаження, при чому перевага надавалася латинській мові. Так, згідно зазначеного вище документу, латинська мова вивчалася в усіх класах (в 1-му і 2-му класах на її вивчення відводилося 8 годин на тиждень, в наступних – 6 або 5), грецьку мову учні починали вивчати з 3-го класу (5 або 4 години) [11, с.53]. Важливе місце в переліку навчальних дисциплін посідали іноземні мови. За часів Австро-Угорського панування на Закарпатті (1868–1918) мовою викладання у гімназії була угорська. Звичайно, що гімназисти вивчали класичні мови – латинську та грецьку. У якості іноземної викладалися німецька та французька мови. Іноземні мови у гімназії того часу починали вивчати з третього класу. Обов'язковою до вивчення була німецька мова. У третьому класі на іноземну мову відводилося 4 години на тиждень. Учні читали та перекладали невеликі оповідання та казки, вивчали байки та вірші напам'ять. Із граматичного матеріалу основна увага приділялася правилам, що стосуються порядку слів у реченні, розрізнення членів речення, відмінюванню дієслів. Вже на початковому етапі вивчали рід іменника, правила вживання означеного та неозначеного артикля, особові займенники та числівники. Велика увага приділялася і розвитку зв'язного мовлення. Гімназисти вчили багато слів, складали розповіді на різні теми, перекладали з угорської. Щомісяця проводилося дві контрольні роботи з іноземної мови [11, с.53-54].

У звіті Ужгородської гімназії за 1896-97 навчальний рік зазначається, що з четвертого по сьомий класи іноземна мова вивчалася по три години на тиждень. У навчальних програмах вказується на те, що з кожним роком гімназисти засвоювали все складніші правила морфології та синтаксису. У старших класах обов'язковим було читання та переказ великих прозових творів, а також написання щомісяця двох письмових контрольних робіт. У восьмому класі гімназії німецька мова викладалася по дві години на тиждень. Учні читали твори Й.В. Гете, Ф. Шіллера та Г.Е. Лесінга в оригіналі. Щомісяця проводилася одна контрольна робота. За часів входження території Закарпаття до складу Австро-Угорщини, у гімназіях краю факультативним предметом вважалася французька мова. На початковому етапі учні вивчали правильну вимову, тренувалися у письмі. Для читання передбачалися невеликі оповідання та казки. Для середнього рівня використовувалися ускладнені вправи, легкі розмовні теми та переклад текстів. На кожному уроці проводилася невелика письмова самостійна робота [11, с.56-58].

Згідно звіту Ужгородської гімназії за 1896-97 навчальний рік один вчитель викладав декілька мов, що наведено у табл. 1 [11, с.45-47].

Слід зазначити, що читання і переклад творів німецьких та французьких авторів сприяли не лише збільшенню лексичного запасу гімназистів та закріпленню ними граматичних правил, але й формуванню світоглядних, естетичних та моральних поглядів. Кожен автентичний твір це потужне лінгвокультурне джерело, з

якого можна багато дізнатися про культуру, побут, звичаї та обряди, менталітет населення тієї чи іншої країни. Крім того, учні поглиблювали свої літературні знання. Твори Ф. Шіллера та Г.Е. Лессінга давали гарне уявлення про розвиток німецькомовного драматичного мистецтва.

Таблиця 1.

Педагогічне навантаження вчителів іноземних мов Ужгородської гімназії з

Вчитель	Клас	Іноземна мова	Тижневе навантаження
Еден Блонар	2-Б 6	латинська, угорська грецька	17 годин
Арпад Філіп	4-Б; 5; 7	латинська, угорська	18 годин
Дюла Гарасті	1-А 8	латинська, угорська латинська	18 годин
Ірен Голошнай	3-Б 6 8	латинська, угорська латинська угорська	17 годин
Реже Коларовці	5-А; 5-Б; 6; 8	німецька, французька	17 годин
Антал Натоя	2-А 7	латинська, угорська грецька	17 годин
Ласло Ріхтер	1-Б 5	латинська, угорська грецька	17 годин
Альберт Шірокай	3-А	натинська, угорська, німецька	18 годин
Янош Вілешкі	3-Б; 4-А; 7	німецька латинська	16 годин

У дослідженні розвитку гімназійної освіти півдня України В.І Боброва зазначено, що у 1871–1890-х роках на вивчення іноземної мови у гімназіях відводилося по 19 годин на тиждень. Окрім російської, церковно-слов'янської, латинської та грецької гімназисти вивчали німецьку або французьку мову. Навчальний план класичної чоловічої гімназії півдня України за 1871 рік показує, що з другого по шостий клас іноземну мову вивчали по 3 години на тиждень, а у сьомому класі по 2 [6, с.241]. У навчальному плані реальній гімназії за 1864 рік вказуються наступні дані: на німецьку мову по всіх класах щотижня відводилося по 24 години, на французьку по 22 години [6, с.240]. У навчальному плані напівкласичної гімназії того ж року сума тижневого навантаження по всіх класах з німецької та французької мови складала по 19 годин [6, с.239].

Із входженням Закарпаття до складу Чехословацької республіки (1919 р.) у системі освіти відбулися певні зміни. Так, угорська мова була витіснена чеською та словацькою. Починаючи з 18 березня 1919 року учні гімназії в Ужгороді повинні були вивчати руську (мову місцевого населення) та словацьку мови по одній годині на тиждень [7, с.29].

Навчально-виховний процес у всіх гімназіях краю здійснювався за типовими планами чеських реальних гімназій, але час від часу до нього вносилися певні зміни, так, приміром, у 1925 році до нього було внесено обов'язкові уроки державної, тобто, чеської

мови. Німецьку мову гімназисти вивчали за підручниками, які використовувалися по всій території країни. Авторами цих підручників були Оскар Гануш, Едвард Ореднічек, Степан Єж.

Як зазначає П.П. Чучка, викладання іноземних та класичних мов в Ужгородській гімназії було успішним. Частина випускників гімназії вільно володіла німецькою чи французькою мовою, в той час, як українською, російською, і навіть місцевою, так званою, руською, добре не володів ніхто [9, с.46].

В ужгородській єврейській гімназії, яка була відкрита у 1934 році, мовою навчання була угорська. Серед мов, які вивчалися у цьому навчальному закладі, були латинська, грецька, єврейська, угорська, німецька та словацька. У перших двох класах гімназії угорську та єврейську мови вивчали по 5 годин на тиждень, у третьому класі по 3, у четвертому по 4, а в п'ятих–восьмих класах по 3. Німецька мова вивчалася у п'ятих–сьомих класах по 4, а у восьмому класі по 3 години на тиждень. Такий поділ годин забезпечував учням єврейської гімназії добре володіння німецькою мовою [1]. Як свідчать архівні дані, у 1940-41 навчальному році у навчальні плани двох єврейських гімназій краю було внесено і англійську мову в тій кількості годин, що відводилися на вивчення німецької мови [2].

На початку 30-х років навчальний план чехословацьких гімназій мав такий вигляд [4, с.27]:

Таблиця 2.

Навчальний план гімназій часів Чехословаччини

	Назва предмету	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
1	Релігія	2	2	2	2	2	2	2	2
2	Мова навчання	5	5	4	4	2	2	2	2
3	Чеська мова	4	4	3	3	2	2	2	2
4	Латинська мова	–	–	6	6	6	5	5	4
5	Німецька мова (або франц.)	–	–	–	–	6	4	5	3
6	Російська мова	–	–	–	–	2	2	2	2
7	Конвертація з іноземної мови	–	–	–	–	–	–	2	2
8	Історія	1	2	2	2	2	3	3	3
9	Географія	2	2	2	2	2	2	–	–
10	Природознавство	3	3	–	–	–	3	2	2
11	Математика	4	4	3	3	3	3	2	2
12	Хімія	–	–	–	2	2	2	–	–
13	Фізика	–	–	3	2	–	–	3	3
14	Нарисна геометрія	Викладалась за бажанням учнів замість конвертації з іноземної мови у VII– VIII класах							
15	Філософська пропедевтика	–	–	–	–	–	–	–	3
16	Рисуння	–	–	1	1	–	–	–	–
17	Креслення та красопис	4	4	2	2	–	–	–	–
18	Гімнастика	2	2	2	2	2	2	2	2
	ВСЬОГО	27	28	30	31	31	32	32	32

Зі звіту дирекції Берегівської гімназії видно, що обов'язковими до вивчення були угорська, русинська та латинська мови. Крім цього, кожен гімназист вивчав на вибір німецьку або французьку [10, с.14]. Викладачем німецької мови у гімназії були Дюла Бачо та Ласло Запф. Андрій Алиськевич був призначений директором Берегівської гімназії та викладав німецьку мову для учнів восьмого класу по 3 години на тиждень.

У 1937 році у культурно-освітньому житті краю відбулася значна подія. При монастирі чину ОО.Василіян було відкрито першу

українську класичну гімназію Закарпаття, яка мала чотири класи. За статистичним звітом 1937-38 навчальних років тут навчалось 106 учнів, а у всіх класах найбільше годин виділялось на вивчення руської мови [7, 21-29]. Вчителями іноземної мови були директор гімназії Андрій Алиськевич (латинська та німецька), професори Людвік Веселі та Франтішок Лавічка (обидва викладали чеську та німецьку) [7, с.16-17]. Розподіл годин у гімназії чину ОО. Василіян наведено у табл. 3 [7, с. 21].

Таблиця 3.

Поділ годин у гімназії чину ОО.Василіян

Назва предмету	I клас	II клас	III клас	IV клас
Релігія	2	2	2	2
Руська (малоруська) мова	5	5	4	4
Чеська мова	4	4	3	3
Латинська мова	–	–	6	6
Німецька мова	2	2	2	2
Історія	1	2	2	2
Географія	2	2	2	2
Математика	4	4	3	3
Природопис	3	3	–	–
Фізика	–	–	3	2
Конструктивна геометрія	–	–	1	1
Рисування й красопис	4	4	2	2
Гімнастика	2	2	2	2
Спів (рел. обов.)	2	2	–	–
Разом	31	32	32	33

Згідно звітів дирекції Хустської та Мукачівської гімназії, викладання іноземних мов велося так, як і в Ужгородській гімназії, тобто, за типовими навчальними планами Чехословацької республіки [3; 5]. Французьку мову у цих гімназіях вивчали за підручником Повер-Войтишека. Допоміжним підручником слугував Josef Kubin «Morceaux choisis de prose française» [5, с.21].

Якщо порівняти кількість відведених годин на іноземні мови у закарпатських гімназіях із кількістю годин у гімназіях Галичини, то відмінності будуть не дуже суттєвими. Однак, кількість мов, які вивчалися, була трошки меншою. Так, приміром, у Тернопільській приватній гімназії «Рідна Школа» поряд з латинською вивчалися тільки німецька та польська мови. У першому класі гімназії обидві мови вивчалися по 5 годин на тиждень. Починаючи з другого класу, польську вивчали по 4 години на тиждень. На німецьку мову у другому класі відводилося 4 години, а з третього класу по 3 години.

Гімназії Галичини були поділені на чотири відділи, а саме, природничо-математичний, гуманітарний, гуманітарний з латиною та класичний [8]. У природничо-математичному відділі іноземну мову вивчали у кількості 15 годин на тиждень, у гумані-

тарному – 20, у гуманітарному з латиною – 19, у класичному – 14.

Як зазначає І.Є. Курляк, у галицьких 4-річних однокласних гуманітарних гімназіях після реформи 1932 року гімназисти вивчали польську і на вибір німецьку або французьку мову [8]. При чому на польську мову відводилося більша кількість годин, ніж на німецьку. Як показано у навчальних планах цих гімназій, кількість тижневих годин на польську мову становило 16, а на німецьку (французьку) 14,5.

Отже, метою функціонування гімназій було навчання та виховання культурної, освіченої особистості. Важливим засобом при цьому було вивчення іноземних мов. Читання творів зарубіжних авторів в оригіналі сприяло розширенню кругозору гімназистів, духовно їх збагачувало. Вивчення мов сучасних європейських народів дозволяє краще пізнати їх культуру, життя та побут. В подальшому доцільно проаналізувати вплив вивчення іноземних мов у процесі формуванні особистості тогочасних гімназистів, а також вивчення класичних мов у гімназіях Закарпаття. Адже саме римська та грецька мови заклали основу європейської культури, збагатили значними надбаннями сучасні європейські мови.

### Література та джерела

1. Державний архів Закарпатської області (ДАЗО). A kissebségi tanítási nyelvi gimnáziumok óraterve, ф.360, оп.1, сп.10 с.208.
2. ДАЗО. A munkácsi és ungvári zsidó gimnáziumok óraterve az 1942-43 tanévtől kezdődőleg, ф.360, оп.1, сп.10 с.243.
3. Годовой отчеть Мукачевской державной реальной гимназии за учебный годъ 1925-26. Составил Николай Драгула. – Мукачево, 1926. – 56 с.
4. Годичный отчеть державной реальной гимназии в Ужгородъ за учебный годъ 1934-35. Составил Василий Сулинчакъ. – Ужгород, 1934. – 44 с.
5. Годовой отчеть Хустской державной реформной реальной гимназии за учебный годъ 1925-26. Составил Василий Сулинчакъ. – Хусть, 1926. – 24 с.
6. Бобров В.В. Становлення та розвиток ліцеїв і гімназій Півдня України у XIX- на початку XX століть: дис... канд. пед. наук: 13.00.01 «загальна педагогіка та історія педагогіки» / Володимир Вікторович Бобров. – Державна академія керівних кадрів освіти. - К., 1998. – 250 с.
7. Звідомлення гімназії чина ОО. Василіян в Ужгороді за шк.рік 1937-38. – Ужгород, 1938. – 38 с.
8. Класична освіта на Західноукраїнських землях (XIX- перша половина XX століття): Історико-педагогічний аспект [Текст] / І.Є. Курляк; наук. ред. Н.Г. Ничкало; АПН України, Інститут педагогіки і психології професійної освіти. – Т.: Підручники і посібники, 2000. - 328 с.
9. Ужгородська гімназія. Історія, матеріали, спогади. / Редактор і упорядник проф. Павло Чучка. – Ужгород «Поліпрінт», 2001.–272 с.
10. A Beregszászi állami magyar reálgimnázium értesítője az 1919-20, 1921-22 tanévről. Összeállította Aliszkevincs András. – Beregszász, 1922.– 32 о.
11. Az Ungvári királyi katolikus főgimnázium értesítője az 1896-97 tanévről. – Ungvárott, 1897. – 172 о.

*В статті розглядається місце іноземних мов у навчально-виховному процесі гімназій Закарпаття во второй половині XIX – первой половині XX века. Подрбно описується, сколько часов было отведено на изучение иностранных языков в*

*разных гимназиях края, показана роль иностранных языков в формировании мировоззрения и воспитании гимназистов.*

*Ключевые слова: иностранный язык, гимназия, история гимназического образования, учебный план, воспитание.*

*The article considers the place of foreign languages in the educational process of public schools in Transcarpathia in the second half of the nineteenth - early twentieth century. It is described in details how many hours there were devoted to studying of different foreign languages in various public schools of the region. The article also tries to reveal the role of foreign languages in forming the outlook and high-school education of pupils.*

*Keywords: foreign language, high school, history of high school education, curriculum, education.*